

УДК 338.48

Чорна Н. М.*n.chorna@vtei.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-6709-6364**Researcher ID: 32904943**доктор історичних наук, професор,**завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,**Вінницький торговельно-економічний інститут**Державного торговельно-економічного університету, м. Вінниця*

СТАН ТА ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті проаналізовано стан та тенденції розвитку туризму в Україні упродовж кількох крайніх років, коли галузь зіткнулася з двома надсерйозними та надскладними випробуваннями: спочатку – пандемією COVID-19, а трохи згодом – війною, яку проти нашої держави розпочала росія. Вивчивши статистичну інформацію за тематикою, було з'ясовано, що в 2020 р., у зв'язку з пандемією коронавірусу, туристична галузь України втратила 60 млрд грн. Але вже в 2021 р., коли більшість людей адаптувалися до пандемії, рівно, як і туристична галузь до неї призвичаїлася, туристичний ринок України продемонстрував відновлення позитивних тенденцій. Так, у 2021 р. до бюджету України надійшли рекордні 244 млн грн. туристичного збору, що на 86,8% перевищувало аналогічний показник 2020 р. та на 20% – показник доковідного 2019 р. У 2022 р., у зв'язку з початком війни росії проти нашої держави, ситуація в туристичній галузі України стала безпрецедентно складною. На якийсь час туристична галузь майже припинила функціонувати, і лише наприкінці весни туристичні підприємства почали робити обережні кроки в напрямку відновлення пропозиції. У підсумку, за результатами 2022 р. дохідність туристичної галузі України скоротилася на 70-80%. У 2023 р., як свідчить аналіз результатів функціонування галузі упродовж трьох перших місяців, ситуація продовжує залишатися вкрай складною, і галузь продовжує втрачати. Не викликає заперечень, що до тих пір, доки в Україні триватиме війна, ситуація на туристичному ринку навряд чи суттєво покращиться. Що стосується трендів розвитку туристичної галузі України, у статті зазначено, що упродовж аналізованого періоду їй притаманними були та залишаються підвищена увага туристів до питань безпеки та гігієни, зменшення частки бізнес-туризму, збільшення попиту на внутрішній туризм та індивідуальний відпочинок, зростання популярності короткострокового та довгострокового відпочинку, зростання попиту на культурно-пізнавальний та етнографічний туризм, відпочинок на лоні природи та натуральну їжу з локальних продуктів, зростаюча популярність безконтактних розрахунків та дедалі більша нестача кваліфікованих кадрів.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, Україна, тренди, пандемія COVID-19, війна.

Chorna Nataliia*n.chorna@vtei.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-6709-6364**Researcher ID: 32904943**Doctor of Historical Sciences, Professor,**Chair of Tourism, Hotel and Restaurant Business Department,**Vinnitsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics, Vinnitsia*

THE SITUATION AND MAIN TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF THE TOURIST INDUSTRY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF TODAY'S CHALLENGES

Abstract. The article analyzes the situation and trends of the development of tourism in Ukraine during several extreme years, during which the industry faced two extremely serious and extremely difficult tests: first – the COVID-19 pandemic, and a little later – the war launched by Russia against

our country. After studying statistical information by topic, it was found that in 2020, due to the coronavirus pandemic, the tourism industry of Ukraine lost 60 billion UAH. But already in 2021, when most people adapted to the pandemic, just as the tourism industry got used to it, the tourism market of Ukraine demonstrated the recovery of positive trends. Thus, in 2021, the budget of Ukraine received a record 244 million UAH. of the tourist tax, which was 86.8% higher than the similar indicator of 2020 and 20% higher than the previous year 2019. In 2022, in connection with the start of the war against our country by Russia, the situation in the tourism industry of Ukraine became unprecedentedly difficult. For a while, tourism in general ceased to function, and only at the end of spring did tourist companies begin to take cautious steps towards the restoration of the offer. As a result, according to the results of 2022, the profitability of the tourism industry of Ukraine decreased by 70-80%. In 2023, as evidenced by the analysis of the results of the operation of the industry during the first three months, the situation remains extremely difficult, and the industry continues to lose. It is undeniable that as long as the war continues in Ukraine, the situation on the tourist market is unlikely to significantly improve. As for the trends in the development of the tourism industry of Ukraine, the article states that during the analyzed period, its characteristic features were and remain increased attention of tourists to safety and hygiene issues, a decrease in the share of business tourism, an increase in demand for domestic tourism and individual recreation, an increase in the popularity of short-term and long-term recreation, growing demand for cultural, educational and ethnographic tourism, recreation in the bosom of nature and natural food from local products, the growing popularity of contactless payments and an increasing shortage of qualified personnel.

Key words: tourism, tourism industry, Ukraine, trends, COVID-19 pandemic, war.

JEL Classification: L83

DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-8-10>

Постановка проблеми. Упродовж кількох крайніх років туристична галузь України проходить надскладні випробування, і вивчення ситуації, що склалася, по суті, є однією з передумов відновлення галузі у майбутньому. Разом з тим, і для економіки, і для суспільства в цілому вже зараз дуже важливо зберегти хоча б якусь частину туристичного сектору з тим, аби з більшим успіхом цілковито відновити його після Перемоги. Не менш важливо, на наш погляд, також з урахуванням існуючих реалій, а також досвіду зарубіжних країн, які упродовж крайніх десятиліть пережили масштабні воєнні конфлікти, вже зараз почати працювати над розробленням заходів, спроможних забезпечити відновлення туристичної галузі по звершенню війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану, тенденцій, проблем та перспектив розвитку туристичної галузі держав та регіонів традиційно формують доволі велику частку наукових розвідок туристичного спрямування, і це не дивно, адже галузь невпинно розвивається, а тому такого роду дослідження на кожному етапі її генезису є актуальними та своєчасними. Чималий сегмент сучасних наукових студій присвячений дослідженню функціонування міжнародного туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19 та війни

росії проти України. Разом з тим, наукових публікацій, предметом дослідження яких були б аспекти функціонування туризму в Україні в умовах сьогоденних реалій, значно менше (Барвінок М., Барвінок Н., Любіцева О., Мацикур Г., Незвенська О., Смирнов І., Роїк О., Фастовець О., ін.). Недостатня пропрацьованість проблеми фахівцями, таким чином, зумовила вибір заявленої теми.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану та головних трендів розвитку туристичної галузі України упродовж кількох крайніх років, позначених спочатку пандемією COVID-19, а трохи згодом та досі – війною росії проти нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пандемія COVID-19 спричинила до катастрофічних втрат у сфері туризму у глобальному масштабі. Відомо, зокрема, що потоки міжнародних туристів у 2020 р. зменшилися на 74%, порівняно з 2019 р., через широко розповсюджені обмеження на подорожі та значне падіння попиту на них. Колапс міжнародних подорожей спричинив до втрат в експортних доходах у розмірі 1,3 трлн дол США, що у понад 11 разів перевищувало втрати, зафіксовані під час світової економічної кризи 2009 р. За даними UNWTO, кількість міжнародних прибуттів протягом

2020 р. зменшилася на 70–75%. Глобальний туризм повернувся до рівня 30-річної давності, адже туристичні потоки зменшилися на 1 млрд осіб, а втрати в грошовому вираженні склали майже 1,1 трлн дол США. Це масове падіння туризму внаслідок пандемії призвело до економічних утрат світового ВВП на 2 трлн дол США [1, с. 28].

Втрати туристичної галузі України у 2020 р., за інформацією ДАРТ, склали 60 млрд грн. [2]. У 2021 р. на туристичному ринку почало спостерігатися пожвавлення, і Україну, зокрема, відвідали більше 4,2 млн іноземних туристів, що було на 26,3% більше, ніж у 2020 р. [3]. У 2021 р. до бюджету України надійшли рекордні 244 млн грн. туристичного збору, що на 86,8% перевищувало аналогічний показник 2020 р. (130,6 млн грн) та на 20% – показник доковідного 2019 р. (196 млн грн) [4].

Та з початком повномасштабної війни росії проти України туристична галузь, яка ще недавно мала всі підстави повернутися до нормального функціонування та стати на шлях відновлення доковідних показників розвитку, почала зазнавати ще більших, небувалих раніше, випробувань. Так, з 24 лютого 2022 р. в Україні різко скоротився в'їзний туризм, водночас внутрішніх туристів на тривалий період часу замінили біженці та вимушені переселенці. Так, упродовж перших місяців війни заклади розміщення, насамперед західних та центральних областей України, були на 100% завантажені українцями, що втікали від війни з північних, південних та східних регіонів держави. І лише через кілька місяців, коли частина з них виїхала закордон, а частина повернулася до своїх домівок, заклади розміщення заходу та центру України почали приймати туристів. З того часу і досі західні області України формують собою основний туристичний напрям і саме вони головною мірою представляють туризм нашої держави періоду війни в цілому.

За підсумками 2022 р., внутрішній туризм відновив свою роботу приблизно на 50%, порівняно з 2021 р. Щодо стосується виїзного туризму, то завантаженість туристичних операторів у різних регіонах України була на рівні 15-35%, порівняно до попереднім роком [5]. Кількість іноземців, які приїздили в Україну з туристичною метою, скоротилася на 85-90% [6]. Багато туристичних підприємств повністю припинили свою діяльність,

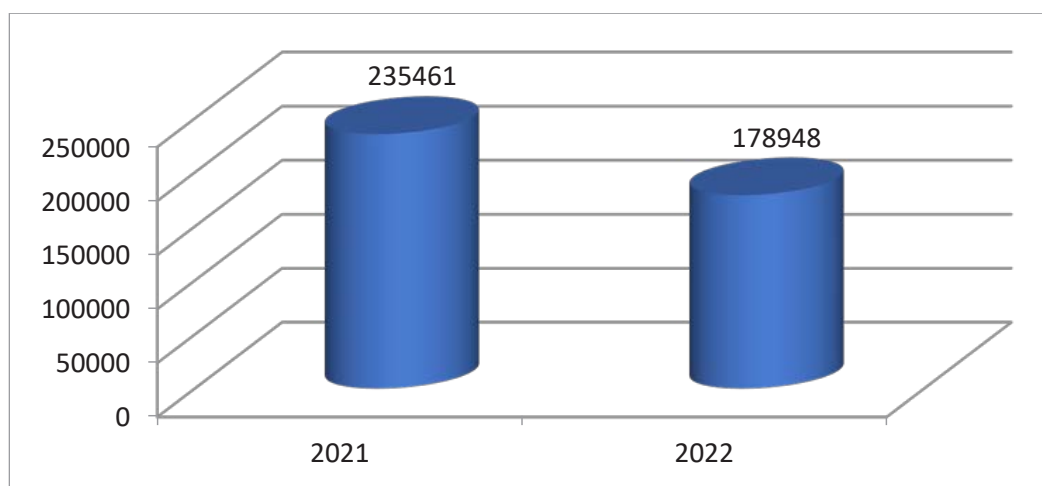
а дохідність галузі в цілому скоротилася на 70-80% [6].

У 2022 р. на 31% скоротився обсяг податкових надходжень від туристичної діяльності до державного бюджету. Так, на 35% зменшилися податки від діяльності туристичних операторів: у 2022 рр. їх розмір склав 167 мільйона 858 тис грн, тоді як у 2021 р. ця цифра становила 259 млн 5 тис грн. Податки, що їх сплатили туристичні агенції, зменшилися на 27%: у 2022 р. їх розмір склав 204 млн 795 тис грн проти 279 млн 265 тис грн у 2021 р. [7].

За наявною інформацією, у розрізі регіонів найбільший спад податкових надходжень був зафіксований у м. Києві (-46%) та Одеській обл. (-58%). Значно менше податків сплатили також Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Харківська, Сумська та Чернігівська області, у зв'язку з окупацією та/або триваючими бойовими діями. Разом з тим, у Київській обл. розмір сплачених податків у 2022 р. зріс на 30,8% (164 млн грн – проти майже 125 млн грн), у Львівській обл. – на 27,8% (273 млн грн проти 215 млн грн у 2021 році), в Івано-Франківській – на 21,0% (159 млн грн – проти майже 131 млн грн) [7].

Значно повторює ситуацію з податковими платежами стан справ з обсягом туристичного збору. У 2022 р. падіння було зафіксовано в 14 регіонах України. Найменше туристичного збору сплатили ті області, які перебували або перебувають в зоні бойових дій та окупації. Так, на Херсонщині сума турзбору скоротилася на 95%, на Миколаївщині – на 90%, на Донеччині – на 83%, на Луганщині – на 80%. Значний спад у розрізі сплаченого туристичного збору було зафіксовано в Одеській (80%), Запорізькій (78%), Харківській (61%), Сумській (58%), м. Київ (54%), Чернігівській (53%), Київській (43%) та Житомирській (24%) областях. Водночас у тих областях, які розташовані подалі від лінії фронту, обсяги туристичного збору суттєво збільшилися: у Львівській області – на 79,5%, в Івано-Франківській області – на 73,4%, у Закарпатській області – на 65,7%. До п'ятірки лідерів по приросту туристичного збору потрапили також Черкаська область (+67,7%) та м. Київ (53,7%). Загалом же, сукупний обсяг туристичного збору у 2022 р. виявився на 24% меншим, ніж у 2021 р. (рис. 1).

У 2023 р. ситуація на туристичному ринку, попри деяку активізацію, в цілому продовжує погіршуватися. Згідно з статистичною інформацією, оприлюдненою ДАРТ, за перші три

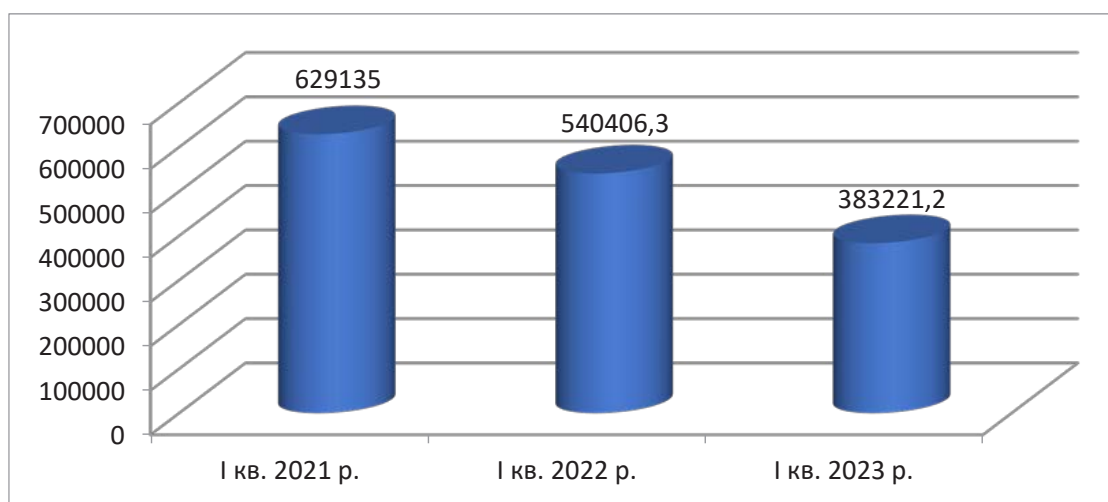

Рис. 1. Сума туристичного збору в Україні у 2021–2022 рр., грн

Джерело: сформовано автором на основі [7]

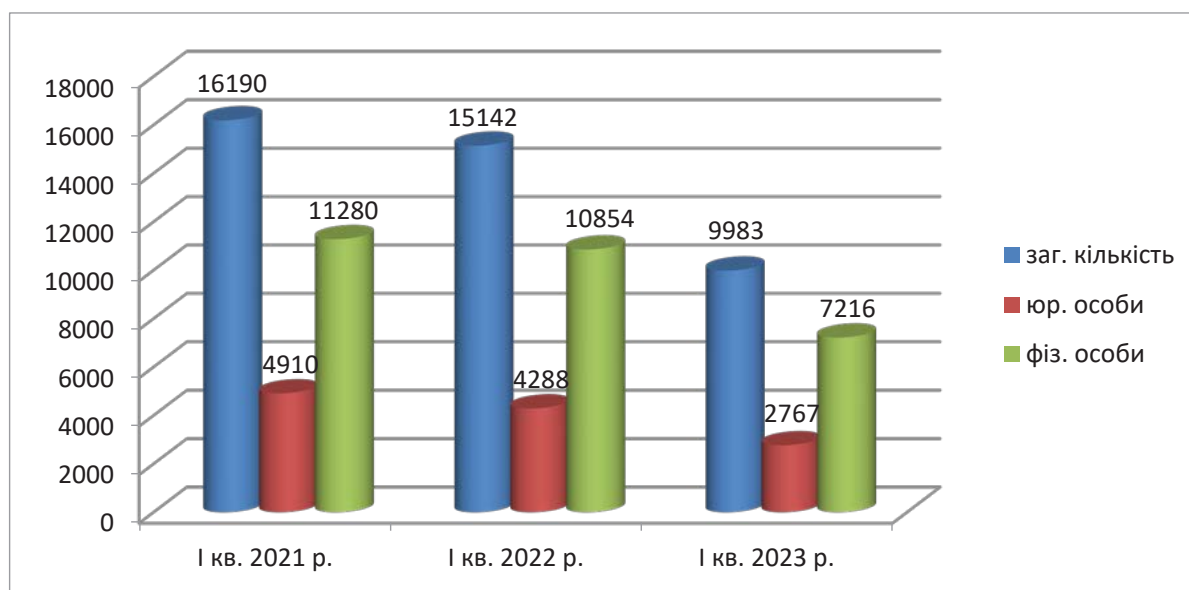
місяці поточного року господарюючі суб'єкти туристичного ринку України сплатили на 29% (383 млн 221 тис грн) менше податків, ніж за аналогічний період 2022 р., коли до бюджету надійшло 540 млн 406 тис грн. У порівнянні з аналогічним періодом 2021 р., коли туристична галузь перерахувала до бюджету 629 млн 135 тис грн, скорочення податкових надходжень склало 39%. При цьому більша частина податкових платежів – 61% – (233 693,5 млн грн) була сплачена готелями та подібними закладами тимчасового розміщення. Туристичними операторами та туристичними агенціями за три місяці 2023 р. було сплачено 44 854,6 млн грн (11,7%) та 33 843,7 млн грн (8,8%) відповідно (рис. 2).

Важливим індикатором функціонування галузі є також кількість платників податків. За наявною інформацією, за три місяці 2023 р. загальна кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, зменшилася на 34%. Кількість юридичних осіб при цьому зменшилася на 35%, кількість фізичних осіб – на 34%. У порівнянні з I кв. 2021 р., кількість суб'єктів туристичного бізнесу – платників податків зменшилася на 38%. При цьому кількість юридичних осіб – платників податків скоротилася на 44%, кількість фізичних осіб – платників податків – на 36% (рис. 3). Велика частина суб'єктів туристичного бізнесу, таким чином, покинула та надалі продовжує покидати ринок галузі.

Рис. 2. Податки, сплачені господарюючими суб'єктами туристичного ринку України упродовж I кв. 2021 – I кв. 2023 рр., грн

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Рис. 3. Кількість господарюючих суб'єктів туристичного ринку України упродовж I кв. 2021 – I кв. 2023 рр., од

Джерело: сформовано автором на основі [7]

З огляду на те, що Україна продовжує потерпати від війни, доходи більшості громадян скорочуються, багато хто втратив домівку та дах над головою, виїзд закордон для більшості чоловіків заборонений, над Україною закрито небо для цивільної авіації і польотна програма, необхідна для міжнародного туризму, не виконується, констатована ситуація не виглядає несподіваною. Очевидно, що до тих пір, доки в Україні триватиме війна, ситуація на туристичному ринку навряд чи суттєво покращиться. Особливо, якщо мова йде про в'їзний туризм, адже питання безпеки для туриста з будь-якої країни – «номер один» упродовж всієї подорожі.

Крім стану та тенденцій розвитку, аналіз туристичного ринку України упродовж кількох крайніх років дозволив виявити також сформовані тренди. Основними з них, на наш погляд, були та залишаються наступні:

- підвищена увага до питань безпеки та гігієни. Особливої актуальності цей тренд набув у зв'язку з пандемією COVID-19, і в той час він був пов'язаний із ризиком захворіти. Станом на тепер питання безпеки ще більше актуалізувалося, але вже у зв'язку з ризиком постраждати від війни. Як наслідок, основні туристичні потоки в Україні спрямовуються до західних регіонів, подалі від фронту та безпосередньої лінії зіткнення, а водночас, ближче до кордонів НАТО. Крім того, туристи найчастіше обирають відпочинок подалі від

місць масового скупчення людей, ближче до природи [1, с. 29];

- зменшення частки бізнес-туризму у зв'язку з проведенням більшості бізнес-конференцій в онлайн-режимі. Основні центри бізнес-туризму в Україні – Київ, Дніпро, Запоріжжя – є найбільшими містами, відвідування яких у період пандемії COVID-19 стало менш популярним у зв'язку з високими ризиками захворіти. У період війни ці міста неодноразово зазнавали обстрілів, тому зменшення їх популярності серед бізнес-туристів пов'язане з ризиком зазнати травмування та навіть загинути [1, с. 30];

- індивідуальний туризм. У зв'язку з тими ж безпековими ризиками, велика частина подорожей здійснюється туристами на власному транспорті або у складі малочисельних організованих груп. Такий формат подорожей дозволяє урізноманітнювати маршрут та уникати великого скупчення людей;

- внутрішній туризм. У період пандемії у зв'язку з безпековими ризиками, а сьогодні у зв'язку з породженими війною проблемами українці дедалі частіше надають перевагу відпочинку в Україні. Він дозволяє нашим співгромадянам, не залишаючи на довгий час власну домівку та не витрачаючи багато грошей, перезавантажитися та відволіктися від триваючого жахиття, набратися сили для продовження боротьби;

- короткостроковий відпочинок. Як уже зазначалося, зростання інтересу до такого

формату відпочинку спричинене потребою перезавантажитися та відволіктися від існуючих реалій, а також зниженням платоспроможності та небажанням на тривалий період часу покидати рідний дім;

– довготривалий відпочинок. На противагу попередньому тренду, довготривалий відпочинок набув значної популярності серед платоспроможних українців, які працюють віддалено;

– культурно-пізнавальний та етнографічний туризм. Громадяни України, у зв'язку з війною росії проти нашої держави, демонструють зростаючу зацікавленість українською історією, українськими народними традиціями, звичаями, ремеслами, побутом, ін. Відтак, спостерігається збільшення відвідуваності музеїв та знакових місцин, участі у майстер-класах тощо;

– відпочинок на лоні природи, натуральна їжа з локальних продуктів. Підтвердженням зазначеного є збільшення попиту на заклади розміщені у віддалених від масового скупчення людей місцях, заклади ресторанного господарства, що спеціалізуються на приготуванні страв з локальних продуктів, а також велопрогулянки природними ландшафтами, збирання ягід та грибів тощо;

– безконтактні платежі. Туристи дедалі частіше обирають безконтактний розрахунок за спожиті товари та послуги за допомогою глобальних сервісів Google Pay, Apple Pay та відповідних гаджетів (смартфону, розумного годинника чи іншого пристрою, який підтримує технологію NFC) у будь-якому куточку світу, де є безконтактні термінали [1, с. 30-31].

– дефіцит кадрів. У зв'язку зі скороченням попиту на туристичні послуги, дохідність туристичної галузі суттєво зменшилася, і частина підприємств покинула туристичний ринок, деякі інші тимчасово припинили свою діяльність. Як підсумок – у галузі сформувалося чимале безробіття, яке спричинило до того, що велика кількість працівників виїхала закордон, інші змінили кваліфікацію та переорієнтувалися на роботу в інших галузях. Відтак, вже зараз ті підприємства, які починають відновлювати свою діяльність, стикаються з проблемою «кадрового голоду», і в найближчій перспективі ситуація з кадровим забезпеченням, на наш погляд, навряд чи вдасться вирішити.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку туристичної галузі України,

грунтований на огляді статичної інформації, засвідчив у цілому неутішну ситуацію. Звичайно, туризм, як галузь, пристосувався початково до пандемії COVID-19, а пізніше – до реалій війни та розвивається, долаючи існуючі виклики. Разом з тим, не викликає заперечень той факт, що «туристичний бум», який нам обіцяють фахівці галузі та дотичні до неї особи, розпочнеться не раніше, як після Перемоги, а то й через рік після неї, коли буде відновлено польотну програму і буде щонайменше номінально безпечно. Та вже зараз фахівці галузі мають працювати над розробленням заходів, спрямованих на відновлення туризму в Україні, і саме в такій площині перебувають перспективи подальших наших досліджень у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіш Г.В. Сучасні туристичні тенденції в постпандемічний період. *Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка*. 2021. Вип. 7. С. 27–34. URL: https://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36013/1/%d0%a5%d0%93%d0%90%d0%a3-agro.ksauniv%20%e2%84%967_2021.pdf (дата звернення: 04.03.2023).

2. Климська В. Скільки втратив туризм України через пандемію. Сума шокує. URL: <https://omore.city/articles/123449/vtrati-turizmu-ukraini-u-2020-roci-cherez-pandemiyu> (дата звернення: 04.03.2023).

3. Скільки іноземців побувало в Україні за 2021 рік. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/321701-skilki-inozemtsiv-pobuvalo-v-ukrayini-za-2021-rik> (дата звернення: 05.03.2023).

4. Україна отримала рекордну суму туристичного збору у 2021 році. URL: <https://delo.ua/uk/economy/ukrayina-otrimala-rekordnu-sumu-turistichnogo-zboru-u-2021-roci-391832/> (дата звернення: 05.03.2023).

5. Туризм в умовах війни. «Перетворювати місця живої трагедії на варіант розваги – неприпустимо». URL: <https://www.wprostukraine.eu/ua/kultura/10715638/tyrizm-v-ymovah-vijini-peretvoruvati-miscya-jivoyi-tragediyi-na-variant-rozvagi-nepriypystimo.html> (дата звернення: 05.03.2023).

6. Тиравський В. Право на відпочинок під час війни: як російське вторгнення вплинуло на туризм в Україні. URL: <https://foreignukraines.com/2022/10/20/how-the-russian-invasion-affected-tourism-in-ukraine/> (дата звернення: 06.03.2023).

7. Офіційний сайт Державного агентства розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/> (дата звернення: 06.03.2023).

REFERENCES

1. Kish H.V. (2021) Modern tourism trends in the post-pandemic period. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*, vol. 7, pp. 27–34. Available at: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36013/1/%d0%a5%d0%93%d0%90%d0%a3-agro.ksauniv%20%e2%84%967_2021.pdf (accessed March 4, 2023).
2. Klymska V. How much has Ukrainian tourism lost due to the pandemic. The amount is shocking. Available at: <https://omore.city/articles/123449/vtrati-turizmu-ukraini-u-2020-roci-cherez-pandemiyu> (accessed March 4, 2023).
3. How many foreigners visited Ukraine in 2021. Available at: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/321701-skilki-inozemtsiv-pobuvalo-v-ukrayini-za-2021-rik> (accessed March 5, 2023).
4. Ukraine received a record amount of tourist tax in 2021. Available at: <https://delo.ua/uk/economy/ukrayina-otrimala-rekordnu-sumu-turisticnogo-zboru-u-2021-roci-391832/> (accessed March 5, 2023).
5. Tourism in conditions of war. "It is unacceptable to turn places of live tragedy into an entertainment option". Available at: <https://www.wprostukraine.eu/ua/kultura/10715638/tyrizm-v-ymovah-vijini-peretvoruvati-miscya-jivoyi-tragediyi-na-variant-rozvagi-nepripys-timo.html> (accessed March 5, 2023).
6. Tyravskyi V. The right to rest during war: how the Russian invasion affected tourism in Ukraine. Available at: <https://foreignukrains.com/2022/10/20/how-the-russian-invasion-affected-tourism-in-ukraine/> (accessed March 6, 2023).
7. Official website of the State Tourism Development Agency. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/> (accessed March 6, 2023).

*Стаття надійшла до редакції
22 березня 2023 р.*